

Klebelsberg Kunó nézetei nemzeti erényeinkről és hibáinkról

KÉKES-SZABÓ MIHÁLY

Klebelsberg Kunó nézeteiről és törekvéseiről szólni itt, Ausztriában, különösen megtisztelő feladat. Megtisztelő, mert a neveléstörténettel foglalkozók tudják, hogy Klebelsberg felmenői osztrák származásúak voltak, jellegzetes német nevétőlük örökölte.

Véletlen, hogy ezt a konferenciát annak a városnak a főiskolája szervezte, ahol a másfél évesen félárván maradt Klebelsberg édesanyja letelepedett, ahol a fiatal Klebelsberg a ciszterciek iskolájában tanult.

Az is véletlen, hogy én egy olyan intézményből, a Szegedi Tudományegyetemről jöttem, amelynek létrehozása – a korábban Kolozsvárott működő Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Szegedre telepítése és működőképessé tétele, kiépítése – Klebelsberg nevéhez köthető.

A véletlenek ellenére az említett életrajzi adatok és helyszínek fontosak voltak Klebelsberg számára. Önmagáról, osztrák származásáról szólva öntudatosan vallotta, hogy „*Ha idegen hangzású nevet viselő magyarnak szabad valamiben különböznie a többi magyartól, ez a különbség csak abban állhat, hogy a szenvedő hazát, ha lehet, még jobban szeresse*”. (Idézi Huszti, 1942. 9. o.).

A ciszterci rend székesfehérvári iskolájának szellemisége három területen gyakorolt különösen erőteljes hatást, és váltott ki életprogrammá kiteljesedő törekvést Klebelsbergből: „...*a kor szellemének megértése, továbbfejlődés a meglévő alapon, a vallásos és hazafias szellem elválaszthatatlan egysége*”. (Klebelsberg, 1927. 631 o.).

A szegedi egyetem – és általában az egyetemek, különösen a vidéki egyetemek – kiépítését kiemelten fontos feladatnak tartotta. A szegedi egyetemi építkezések megkezdésekor (1926. október 5-én) büszkén állapította meg: „*Bízást mondhatom, hogy beltelki elhelyezésben nincs Európának egyetlen olyan szép, egységes és monumentális egyetemi telepe, mint amilyen éppen a szegedi lesz*”. (Klebelsberg, 1927. 501-502. o.).

Egyéniségéről, céljairól és lehetőségeiről

Klebelsberg egyéniségét, gondolkodásmódját alapvetően származása és nevelése határozta meg. Életrajzírója, Huszti József, adatokkal alátámasztva írt arról, hogy tulajdonságainak egy része nem nevezhető tipikusan magyar jellemvonásnak:

- a kudarcok, gáncsoskodások és támadások nem hátráltatták meg, nem kedvetlenítették el;

- a restséget elvetette (nem tisztelte a Jókai Mór által tréfásan szent magyar átlaként emlegetett sült galambot);
- hajlandó volt mindenért keményen megdolgozni;
- képes volt távlatosan, országos és nemzetközi történelmi távlatokban és összefüggésekben szemlélni, megítélni az eseményeket;
- a történelmet megismerni, megérteni, a történelemből tanulni akaró államférfinak vallotta magát. (Huszt, 1942. 10-14. o.)

A közügyek iránti érdeklődése és elkötelezettsége, közéleti karrierje már az I. világháború előtt kibontakozott: hazai és külföldi jogi tanulmányai után segédfogalmazói, titkári, majd adminisztratív államtitkári feladatokat látott el. Felkészültségét – és egyben későbbi munkálkodásának irányvonalát is – jelzi, hogy már 1910-ben memorandum-tervezetet állított össze a horvátországi és a szlavóniai magyarok anyanyelvű iskoláztatása és népművelése érdekében, a világháború kitörése időszakában pedig munkatársaival kidolgozta azt a nagy iskolaépítési programot, amelynek a csonka országra eső részét később megvalósította.

Az I. világháborút követő trianoni döntés időszakában már érett, felkészült, határozott elképzelésekkel rendelkező, ereje teljében lévő (negyvenes éveinek közepén járó) politikusként vállalta el előbb a belügyminiszteri tárca, majd (1922-ben) a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) vezetését.

Az I. világháborút lezáró békediktátum a korábbiaktól alapvetően eltérő, a nemzet egésze által tragédiaként átélt helyzetbe sodorta Magyarországot: az Osztrák-Magyar Monarchia szétdarabolása, az ezeréves történelmi határok trianoni átszabása, a gazdasági erőforrások többségének elvesztése, a nagyhatalmi státuszról peremhelyzetbe sodródás, a magyar ajkú lakosság egyharmadának elszakítása az anyaországtól, mindez bénító súllyal nehezedett rá a korabeli emberekre. 1920 után „*A Horthy-rendszerre várt a feladat, hogy felépítse a szuverén nemzetgazdaságot, európai mércével mérhető diplomáciai, tudományos, művészeti és kereskedelmi kapcsolatokra tegyen szert, ... hogy az Osztrák-Magyar Monarchia közös ügyeit intéző szervezetek helyébe nemzeti intézményeket állítson*”. (T. Kiss, 1998. 12. o.)

A háborús veszteségek, a békediktátum előírásai korlátozott mozgásteret biztosítottak a revíziós célkitűzések ébrentartásához és eléréséhez: lényegében „... egyetlen terület és eszköz maradt: az a kultúra, melynek centrumában az államilag is támogatott keresztény-nemzeti értékek álltak, amelyet a középosztályon kívül más társadalmi rétegek is részben vagy egészben elfogadtak”. (T. Kiss, 1998. 13. o.; Glatz, 199. o.)

A szellemi és erkölcsi építkezés (korabeli kifejezéssel: rekonstrukció) elsőbbségét mind Kleblsberg Kunó, mind Bethlen István miniszterelnök kiemelt fontosságúnak tartotta. Bethlen István Kleblsberget támogató soproni beszédében (1922. május 15-én) hangsúlyozta, hogy „... lehet egy nemzetet szegényné, koldussá tenni, de ha a nemzetben lakó szellemi és erkölcsi erőket megtartani és gyarapítani

képesek vagyunk, akkor a nemzet nincs elveszve, és mindent vissza lehet szerezni” (Idézi Huszti, 1942. 116. o.).

Tökéczki László értékelése szerint Klebensberg célkitűzéseiben a lelki-erkölcsi megújulás és a szellemi kulturális építkezés szükségessége azonos súllyal szerepelt (Tökéczki, 1985). A lelki-erkölcsi apátia okát Klebensberg a háborúban és a forradalmakat követő erkölcsi értékvesztésben jelölte meg: „*A világháború folyamán rendszeresen szoktatták rá az embereket az ölésre és pusztításra, rendszeresen szoktatták le a munkáról. Az élet a lövészárokban és a rókalyukakban a semmittevésnek valóságos melegágya volt... Nem szégyen az, ha őszintén kimondjuk, hogy a magyar nemzet lelke beteg, mert egész Európa beteg ettől a rettenetes világháborútól és annak következményeitől*”. (Klebensberg, 1927. 623. o.).

A lelki-erkölcsi megújulást az állam és az egyház együttműködésétől, a társadalmat szolgáló egyház szerepének megerősödésétől várta. (Tökéczki, 1985. 70-71. o.). Úgy látta, hogy az állami eszközök nem elégségesek a lelki rekonstrukcióhoz, így az állam és egyház elválasztása az erkölcsi megújulás esélyét csökkentené (Klebensberg, 1927. 623. o.). Az állami és a felekezeti érdekek és célkitűzések egybeesésével is magyarázható, hogy Klebensberg a vallás-erkölcsi értékek megszilárdulásától a születések számának növelését, a termelés gyarapodását, a behozatal csökkenését, valamint a hazai piac fogyasztásának emelkedését remélte.

Ismeretes, hogy Klebensberg a művelődési képességet és a kultúrát az egyes népcsoportok legfontosabb lelki tulajdonságának, a trianoni döntést követő letargikus állapotban a „szellemi népgyógyítás” fontos eszközének, a „konzervatív modernizáció”, a társadalmi szerkezet lassú evolúciója alapvető összetevőjének tekintette. Ideája a kultúra által megtartott és naggyá tett nemzet volt, amely kulturális fölénye által, megengedett eszközökkel szerzi vissza mindazt, amelytől igazságtalanul megfosztották (Pukánszky – Németh, 1996. 615-616. o.).

Nemzeti erényeinkről és hibáinkról

Klebensberg írásaiban visszatérően jelentkezik az a gondolat, hogy az új magyar lélek formálása érdekében meg kell ismerni a magyar múltat és a nemzeti karaktert. A nemzeti karakter vizsgálatával – a 20. század első felének más gondolkodóihoz (Szekfű Gyulához, Kornis Gyulához, Szabó Dezsőhöz, Karácsony Sándorhoz, Németh Lászlóhoz stb.) hasonlóan a nemzeti önismerethez, a magyarság történelmében visszatérően jelentkező meghasonulások, tragédiák megértéséhez és megelőzéséhez szeretett volna hozzájárulni. Tagadhatatlan, hogy az ő megállapításaira is igaz, hogy a nemzeti *jellegetességekről* „.....elmondottak magukon viselik a személyes érintettség, a társadalmi elkötelezettség a választott és megvallott eszmei értékek nyomát” (Hunyady, 2001. 30. o.), de a pszichológiai szempontú nemzet-karakterológiai felfogások kérdésfelvetésétől eltérően Klebensberg a szituációk és a magatartásformák közötti összefüggések tárgyilagos vizsgálatát tartotta fon-

tosnak, s nem a pszichológiai hatótényezőket és azok sajátos egyediségét hangsúlyozta. (Hunyady, 2001. 8. o.)

Úgy gondolta, hogy a magyarság történetében visszatérően jelentkező meghasonulások és tragédiák vizsgálatával, a hanyatló korok és tragikus események mögött megbúvó összefüggések feltárásával a nemzeti önismeret realisabbá, a jövő pedig kiszámíthatóbbá tehető. Feltételezte, hogy a nemzetet érő megpróbáltatások és kudarcok egy idő után a nemzeti mentalitásra is kedvezőtlenül hatnak, apátiát, közömbösséget, passzivitást váltanak ki. „...*Kétségtelen – írta –, hogy amint az egyes ember egyéniségének kialakulására egész korábbi élete, múltja döntő befolyással van, ugyanúgy a nemzeti jellem és tulajdonságok kialakulásában is óriási szerep jut a történelmi múltnak*” (Klebsberg, 1932. 39-40. o.).

A történelmi múlt és félmúlt időszakában gyakran idézték Platon több mint kétezer évvel ezelőtti megfogalmazását, amely szerint a nevelés lényegében az idősebb nemzedék erkölcsének átadása az ifjabb nemzedék számára. Az európai kultúrában az erkölcs vallási alapon fejlődött, hazánkban is az erkölcsstan a 20. század közepéig elsősorban vallási alapon állt. (Kovátsné, 2002. 146-147. o.) Az erkölcsi értékek megrendülése, a vallás erkölcsi normák fellazulása korában a történelmi múltból örökölt, a nemzeti szellemű nevelésben komoly szerepet betöltő, az etikai értékek konszolidálásában hatékony eszközökkel rendelkező felekezeti oktatás pozícióinak megerősítése – a kortárs pedagógiai gondolkodók túlnyomó többsége felfogásával megegyezően –, a nemzeti jellem formálása egyik alapfeltételét jelentette.

A magyar múltról, történelmünk egyes időszakairól szólva – a hagyományos felfogással szakítva –, árnyalt, differenciált értékelést fogalmazott meg. Úgy látta, hogy a múlt fénykorainak tartott időszakok (Szent István, Nagy Lajos, Mátyás király kora) után többnyire hanyatlás következett be, de a virágzónak tűnő korszakok is válságjelenségeket hordoztak (Szent István a fiát, Imre herceget elvesztette, pogány lázadások veszélyeztették uralmát; Nagy Lajos fiú utód nélkül halt meg; Mátyásnak nem volt törvényes fiú örököse, uralkodása alatt a törökök már komoly veszélyt jelentettek az ország számára, felégették Nándorfehérvárat). (Klebsberg, 1932. 38-40. o.)

A magyarság igazi erejének a megújulásra való képességet, valamint az optimizmust tartotta. „*A magyarság igazi ereje mintha abban állna, hogy a legnagyobb katasztrófákat is ki tudja állni és utánuk megújulásra képes. Ezt a felfogást nevezem el történelmi optimizmusnak.*” (Klebsberg, 1928. 63. o.)

Az optimizmust, a jövőbe vetett hitet, az egyéni és közösségi erőfeszítések eredményességének és értelmének elfogadását a jövő zálogának tartotta: „*Nem láttam még nemzetet, amely pesszimista hangulatban emelkedni tudott volna. Bizalom, munka, óriási erőfeszítések, művek, alkotások – ez az emelkedés egyedüli útja.*” (Klebsberg, 1929. 66. o.). Az optimista szemlélet kialakításában a pedagógusnak és az idősebb generációnak tulajdonított fontos szerepet: „*Minden bölcsesség csőd-*

je, ha az idősebb nemzedék az ifjabbnak nem tud más tanácsot adni, mint a kétségbeesést” (Klebensberg, 1929. 78. o.)

A passzivitást, a meddő kritikát értelmetlennek, és egyben károsnak is tartotta. A „negatív ember” kritikája csak ritkán javít a fennálló állapotokon, többnyire inkább kételyeket kelt, csüggeszt és elkedvetlenít – írja a *Küzdelmek* könyve című válogatásban (91. o.).

A közhangulat alakításában és befolyásolásában a sajtónak különös felelősséget tulajdonított: *„A napi politikában nem az számít, ami van és ami valóban történik, hanem amit az emberek hisznek és gondolnak”*. (Klebensberg, 1930. 11. o.)

A neonacionalizmus egyik céljának nevezte a pozitív, aktív és cselekvő emberek arányának emelését, akik keveset beszélnek és szónokolnak, de annál többet dolgoznak és cselekednek. A sok beszéd legnagyobb ellenszerének a tettet nevezte. Úgy látta, hogy *„Háromféle magyar hazafiség van: szónokló, kesergő és alkotó hazaszeretet”*. (Klebensberg, 1927. 354. o.).

Az optimizmus, a jövőbe vetett hit nála nem csodavárást jelentett, hanem cselekvéssel, alkotással, munkával kapcsolódott össze: *„A mi sebeinkre nincsen balsam és nem fog rajtunk senki sem segíteni. Csak önmagunkon segíthetünk és csak egy eszközzel segíthetünk, s ez az eszköz a munka”*. (Klebensberg, 1927. 632. o.)

Nemzeti hibáink között gyakran említette a hiúságra való hajlamot, a pártoskodást, az ellenségeskedésbe átcsapó versengést, valamint a reformok felemáságát, végig nem gondoltságát is. A hiúságra való hajlamot, a hízelkedést, illetve ezeknek a tulajdonságoknak gyakori és nemzeti sajátosságként való emlegetését azért tartotta károsnak, mert egyes beállításokban ezek a jellemzők nem hibákként, hanem mintegy eleve adott sajátosságként jelentek meg.

A pártoskodást egész történelmünk, a régmúlt és a félmúlt egyik legvégzetesebb hibájának nevezte. (Klebensberg, 1927. 509. o.; 1930. 334. o.) Aggasztónak tartotta, hogy a versenytársakból nagyon könnyen vetélytársak, a vetélytársakból hamar ellenségek lesznek. A politikai élet szereplőitől, a nyilvánosság előtt megszólalóktól különösen elvárta a felelősségteljes megnyilvánulásokat. Észrevette, hogy a tömeg számára népszerűbbek az agitátorok, mint a jövőt átgondoltan megtervező, a jövőért áldozatkészséget kérő konstruktőrök, holott jelentősebb alkotások, nagyobb eredmények spontánul, véletlenül soha nem jönnek létre.

A magyar ember – a politikai nyilvánosság előtt szerepelve is – gyakran részeket mond csak el az igazságból, egyes döntések lehetséges következményeit nem fedi fel: *„Az emberek a logikai következtetések fonalát csak addig a pontig vezetik le és követik, ameddig az ő felfogásuknak kedvez és nem mennek tovább, különösen akkor nem, ha a továbbvezetett konzekvenciák már egészen más képet mutatnak”*. (Klebensberg, 1931. 226. o.)

A nyilvánosság előtt szereplők szeretnek olyan egyéniségekként megjelenni, akiknek eredeti ötleteik, meglátásuk, helyzetértékelésük van. Az ilyen alkatú egyén azonban gyakran *„... jogot merít önkényes célkitűzésre, csapongásra, rokon-*

törekvésű emberekben inkább vetélytársat, sőt ellenséget lát, semmint munkatársat, mivel a közös cél elérésére erőit egyesítenie kellene”. (Klebsberg, 1927. 43. o.). Egyéni hiúságból, politikai szűklátókörűségből fakadóan az elődök megkezdett munkáját az utódok ritkán követik, ezért a politikai reformok torzók maradnak, a nagyobb kérdéseket ritkán szemlélik teljes összefüggéseikben, holott „... a politikusnak nincs joga a saját elveit erőltetve a nemzetet kétes kimenetelű vállalkozásokba sodorni...”, minden kérdésben előre elfoglalt, változhatatlan álláspontot, döntést képviselni. (Klebsberg, 1930. 40. o.; 1927. 581. o.)

A vezetők ígéretei nem haladhatják meg a lehetőségeket: *„Ha a múltban a magyar nemzet politikai vezetői hibákat követtek el, ezek a hibák főleg abban álltak, hogy nagy dolgokat ígértek és kis dolgok történtek... a miniszteri székből az ember addig ne hirdessen tetszetős programokat, amíg azoknak a megvalósításához hozzá nem foghat*”. (Klebsberg, 1927. 557. o.)

Nemzeti erénynek, a nemzet kitörési lehetőségének a belső megújulásra való képességet, a műveltebb és szorgalmasabb nemzedék nevelését, az optimista életfelfogás terjedését tekintette, s ebben az iskolai oktatásnak és nevelésnek is kulcsszerepet kívánt biztosítani.

Irodalom

- Glatz Ferenc (szerk., 1990): *Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebsberg Kunó válogatott beszédei és írásai, 1917-1932.* Válogatta, az előszót és jegyzeteket írta: Glatz Ferenc. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Hunyady György (2001): *A nemzeti karakter talányos pszichológiája.* Osiris Kiadó, Budapest.
- Husztai József (1942): *Gróf Klebsberg Kunó életműve.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Klebsberg Kunó beszédei, cikkei, törvényjavaslatai 1916-1926. Athenaeum, Budapest, 1927.
- Klebsberg Kunó (1928): *Neonacionalizmus.* Athenaeum, Budapest.
- Klebsberg Kunó (1929): *Küzdelmek könyve.* Athenaeum, Budapest.
- Klebsberg Kunó (1930): *Jöjjetek harmincas évek!* Athenaeum, Budapest.
- Klebsberg Kunó (1931): *Világválságban.* Athenaeum, Budapest.
- T. Kiss Tamás (1998): *Állami művelődéspolitikai az 1920-as években. Gróf Klebsberg Kunó kultúrát szervező munkássága.* Magyar Művelődési Intézet – Mikszáth Kiadó, Budapest.
- Kovátsné Németh Mária (2002): *Az erkölcsi értékek megvalósítója az ember.* In: Mélység és magasság. Szerk.: Kovátsné Németh Mária – Egresits Ferenc. NYME-ACSJTFK, Győr.
- Pukánszky Béla – Németh András (1996): *Neveléstörténet.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Tökéczki László (1985): *Az egyházak és az iskoláztatás Klebsberg Kunó nézeteiben.* Magyar Pedagógia, 1. sz.